

Halász Levente

**Városfejlődési pályák és válságkezelési alternatívák
Miskolc, Ózd és Kazincbarcika rendszerváltozás utáni társadalmi, gazdasági és
térszerkezeti átalakulása**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető: Dr. habil. Izsák Éva PhD. egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Földtudományi Doktori Iskola

Vezető: Dr. Bartholy Judit DSc. egyetemi tanár

Földrajz–Meteorológia Program

Vezető: Dr. Karátson Dávid DSc. egyetemi tanár

Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Kar

Földrajz- és Földtudományi Intézet

Budapest, 2018

„A jelen nemcsak a múlttal terhes – vagy éppen attól gazdag -, hanem egyben maga a befejezetlen múlt is. Nemcsak filozófiai kérdés, hogy az idő folyamatában a jövő szüli-e a jelenből a múltat, vagy a múlt megy át a jelenből a jövőbe.”
(Losonczy, 2005, p. 13.)

„A posztkommunista város az örökség és átmenet közötti meg nem vívott harc eredményének tekinthető”
(Borén – Gentile, 2007, p. 95.)

„A kilencvenes évek mélyülő neoliberalizmusa már a kiterjedt privatizáció és dereguláció időszakára, erős városi hatalommal, önálló politikát folytató városokkal, a fényűzés és szegénység megrázó ellentétéivel, a társadalom kettészakadást sugalló kettős város jelenségével.”
(Brenner et al., 2010. idézi Bodnár, 2013, p. 16.)

Bevezetés

Doktori értekezésemben *Miskolc, Ózd és Kazincbarcika* rendszerváltozás keretében fellépő *strukturális válságának* jellemzőit és azok *kezelési gyakorlatait*, a városok *átalakulásának folyamatait* és az (új)kapitalista időszak *fejlődési pályáinak sajátosságait komplex módon* (társadalmi, gazdasági, térszerkezeti és fejlesztéspolitikai változások szempontjából) mutattam be. A szocializmus alatt hasonló fejlődési mintázatú, 1989 óta a rendszerváltozás traumájának béklyóját magukon viselő iparvárosokat *túlélési, megújulási képességük* alapján hasonlítottam össze.

Az 1989-es politikai fordulatig gyakorlatilag azonos *fejlődési pályát* követő városok egyszerre, azonban eltérő mértékben szenvedték el a település-hierarchián belüli kivételezett pozícióik (ideiglenes) elvesztését, a gazdasági talajvesztést és a társadalom alapszövetének megbomlását. A válságkezelést *differenciáló legfőbb tényezőkként* a nagyvállalatok átszervezése vagy leállítása, az állami szubvenciók mértéke és a folyósítás időbeli hossza hatottak. Volt település, amelyet *sokkterápia-szerűen* hagytak magára, az ottani ipari létesítményeket gyors egymásutánban zárták be, ezáltal gyakorlatilag „amputálták” a várost, majd megkezdődött a válságkezelés kényszerű folyamata. Volt, ahol a *fokozatosság elve* értelmében lépcsőzetesen redukálták a nagyipari termelést és kordában tartották a munkapiaci krízis negatív hatásait.

A városoknak igen szerteágazó és *sokrétű problémahalmazzal* kellett megküzdeniük az elmúlt negyedszázadnyi *útkeresés, arculatváltás* során, ez pedig hozzájárult az eltérő *transzformációs modellek* kialakításához. Egyesek az 1990-es évtizedet jellemző általános recessziót követő *rezilienciának* köszönhetően eredményesen alkalmazkodtak a piacgazdaság

által támasztott új feltételrendszerhez, másoknak a *halmozottan hátrányos helyzet* megkövesedése, a hanyatlás, a *helyi szintű rendszerváltozás megkésettége vagy félbemaradása* jutott osztályrészül. A szocializmus idejétmúlt díszleteit mai napig rejtő városokban éles *polarizációs* folyamatok indultak el, ennek következtében mind a társadalom szövetére, mind a települések gazdaság- és térszerkezetére az egyre erőteljesebb aszimmetria és fragmentáció lett jellemző. A torz társadalmi és gazdasági struktúrák, a mélyen gyökerező *konfliktusok* és a horizontnélküliség alapvetően meghatározta az újrakezdés esélyeit, sőt egyes esetekben hibernálta a válságot.

A kutatás céljai és kutatási kérdések

Eltérő sebességgel és eredménnyel, de Miskolcon, Ózdon és Kazincbarcikán az új évezred első évtizedére tulajdonképpen lezajlott a *szerkezeti átalakulás*, azonban a szocialista múlt örökségét cipeli tovább mindhárom város. Ez magyarázza, hogy a térségi *válság hatásaival*, a települések mai „állóképességét” meghatározó sikeres/sikertelen *túlélési technikákkal* a jelenben és a jövőben egyaránt foglalkozni szükséges. Ugyanígy releváns kutatás alapot jelent a települési *fejlődési utak csomópontjainak*, a *hasonlóságok és különbségek*, a városi társadalmi, gazdasági terek *függőségi viszonyainak* azonosítása.

Dolgozatommal *célom* volt az eddigi tudományos tartalomhoz való hozzájárulás, a kutatások során szerzett tudásanyag bővítése és a *kutatási hiátusok betöltése* a Sajó mente három városának „*megröntgenezése*” segítségével. Az eddigi térség- és téma-specifikus tanulmányok fókuszaitól tudatosan tértem el három területen. *Egyrészt* doktori kutatásom hosszú, közel harminc évnyi időtávja miatt. Vizsgálati *referencia-pontként* a rendszerváltozást választottam, ugyanis a városok életében egyértelmű *fordulópontot* jelentett az 1980-as évek vége és az 1990-es évek legeleje. A választott elemzési *bázisidőpont* relevanciájának másik magyarázata a nyugat-európai hasonló struktúrájú válságövezetek reorganizációja során szerzett nemzetközi kutatói és területfejlesztői gyakorlatok. Ezek alapján a krízisek kezelésében, a társadalmi és gazdasági struktúrák átalakításában minimum *15–20* évet követően érzékelhető érdemi változás, ugyanis két évtized után válhatnak objektív szempontok alapján is mérhetővé és értékelhetővé a szerkezeti beavatkozások konkrét eredményei. *Másrészt* integrált jellege miatt. Az Európai Unió városfejlesztésének egyre jelentékenyebb eleme az *integrált megközelítés*, így relevánsnak tartottam a társadalmi, gazdasági, térszerkezeti változásokat, valamint a fejlesztéspolitikai jellemzőket *komplex módon* bemutatni. Mindezzel célom volt a három évtizednyi fejlődés eredményességének

és/vagy kudarcainak és az új, növekedésre ható elemeknek prezentálása, miközben törekedtem az *általánosságok* és *helyi specifikumok* egyidejű magyarázatára. *Harmadrészt* az elméleti keret miatt, ugyanis a *dez- és reindusztrializációs narratívák* mellett a vizsgált településekre jellemző *városi zsugorodás* folyamatát is elemeztem. Ennek magyarázata, hogy a zsugorodó városok vizsgálata a súlyos válsággal küzdő települések sikeres intézményi és gazdasági átalakulásának teljes tárházát jelenít(het)i meg.

Fentiek kapcsán *kutatási kérdéseimet* azzal a céllal fogalmaztam meg, hogy Miskolc, Ózd és Kazincbarcika rendszerváltozás utáni *fejlődési pályáinak* jellegzetességeit, a városok *útkeresésének* és *arculatváltásának* folyamatait bemutassam. Célom volt hozzájárulni ahhoz az évtizedes diskurzushoz, amely a térség harminc éve fennálló *kedvezőtlen társadalmi-gazdasági helyzetének* eredőit kutatja.

I. Mennyiben tekinthető a városzsugorodás urbanizációs zsákutcának vagy alternatív városfejlődési útnak?

- *Milyen térbeli, társadalmi és gazdasági jellegzetességekkel rendelkeznek a zsugorodó városok?*
- *Helyénvaló a zsugorodást a városok hanyatlásaként értelmezni?*
- *Milyen új funkciókat talál(hat)nak a települések, amelyek fenntartható fejlődési pályára állíthatják a zsugorodó városokat?*
- *Mennyiben értelmezhető a városzsugorodás a szocializmus korában történt irracionális városfejlesztést követő normalizálódásként?*

II. Milyen demográfiai pályát követnek a Borsodi-iparvidék városai és mely társadalmi kihívásokkal kellett megküzdeni az elmúlt három évtized folyamán?

- *Milyen tendenciák jellemzik a népességszám-változást, a demográfiai idősödést és az inter- és intraregionális migrációt?*
- *Milyen mértékben nőtt/csökkent a társadalmi polarizáció szintje?*
- *Hogyan alakul a városi szegénység?*
- *Milyen térbeli és társadalmi mintázatokat követ a gettósodás folyamata?*
- *Milyen munkaerő-piaci egyensúlytalanságokkal küzdenek a települések?*

III. Hogyan alakultak át és milyen hasonlóságok és különbségek jellemezték a városi gazdaságokat?

- *Mennyiben befolyásolta az átalakulást a szocializmus hagyatéka?*
- *Milyen jellegzetességei voltak az eltérő dinamizmusú gazdasági fejlődésnek?*

- *Miben hasonlítottak és különböztek a válsághatásokat mérséklő beavatkozások?*
- *Mennyiben tudták diverzifikálni az egykoron monofunkciós (ipar)városi gazdaságokat?*
- *Milyen mértékű de- és/vagy reindusztrializációt lehetett nyomon követni a Borsodi-iparvidék városaiban?*
- *Hogyan reagáltak a térségi/regionális/globális szintű gazdasági konjunktúra-változásokra a városi gazdaságok?*

IV. Milyen főbb változások történtek a városok térszerkezeti és urbanisztikai mintázataiban?

- *Mennyiben határozzák meg a szocializmus idején zajló urbanisztikai beavatkozások az 1990 utáni városi tájat?*
- *Miben változtak meg a különböző városmorfológiai egységek (városmagok, átmeneti, kertvárosi, ipari övezetek és lakótelepek)?*
- *Milyen szinten bővültek/sivárodtak funkcióikban a vizsgált városok?*
- *Milyen minőségi és mennyiségi változás jellemzi a szuburbanizációs folyamatokat?*
- *Milyen új városi formák jelentek meg (pl. zárt lakóparkok, barnamezős beruházások, rehabilitáción átesett dzsentrifikált negyedek)?*

V. Hogyan változtak a terület- és településfejlesztési prioritások, célok, eszközök az elmúlt közel három évtizedben?

- *Milyen dokumentumok készültek és ezek milyen irányokat mutattak a térségi vagy települési válságkezelés, szerkezetátalakítás, dinamikus fejlődési pályára állítás érdekében?*
- *Milyen főbb változások történtek a térségfejlesztés célrendszerében az Európai Unió csatlakozás előtti és utáni időszakban?*
- *Hogyan alakultak a vizsgált városok alkupozíciói és milyen átalakulások zajlottak akár az állami, akár az Unió szintű forrásallokációban?*
- *Milyen specifikumokkal jellemezhetőek az eltérő városi közpolitikák?)*

Módszertan

Az értekezés alapvető módszere az induktív, problémafeltáró, a megfigyelt *térbeli, társadalmi, gazdasági* jelenségek, folyamatok hazai és nemzetközi *szakirodalmakon, statisztikai adatok* elemzésén, *résztevő megfigyelésen*, valamint *félig strukturált szakértői interjúkon* alapuló *összehasonlító* vizsgálat. A települések elemzése érdekében a *terepkutatás* eszköztárát hívtam segítségül. A hasonlóságokat és különbözőségeket, az egyedi sajátosságokat *történelmileg meghatározott* keretben vizsgáltam, ennek során a *szocialista időszakot* történelmi távlatként értelmeztem, ezzel célom volt tisztábban és egyértelműen

bemutatni a *városfejlődési folyamatokat*, azok közötti összefüggéseket és módosulásokat. A vizsgálatok során törekedtem a kutatásokat jellemző három egymásra épülő és egymást kiegészítő gyakorlat alkalmazására: Az elméleti megalapozásból, a kvalitatív és kvantitatív adatgyűjtésből és az adatok feldolgozásából származó eredményeket tudatosan ötvöztem, ugyanis a városfejlődési folyamatok leírásánál, magyarázatánál és a következtetések levonásánál így véltem logikusnak. A városok *leíró jellegű* elemzésénél fontosnak tartottam a *kontextualizálást*, tehát tágabb szociológiai és egyéb társadalomtudományi, urbanisztikai, gazdaságelméleti és fejlesztéspolitikai keretben mutattam be a választott poszt-socialista térségbeli *zsugorodó* városok jellegzetes *átalakulási folyamatait*. A tudományos tartalom rendezési elveként a közel *három évtizednyi* fejlődést megtörő/félbeszakító, a fejlődés irányát megváltoztató, emellett ütemét mérséklő/gyorsító *csomópontokat* választottam, amelyeket igyekeztem *kronológiai sorrendben* feltüntetni. Az *idődimenzió* szempontjából *longitudinális* kutatást végeztem, tehát hosszú időtávon (*három évtized*) keresztül figyeltem meg ugyanazon jelenségeket, folyamatokat. Ezen belül az említett mintavételi módszer két típusát is használtam, egyrészt *trendvizsgálatot*, tehát az idővel bekövetkezett változásokra koncentráltam, másrészt *panelvizsgálatot*, azaz minden alkalommal ugyanazon városok (mintavételi egység) *átalakulási folyamatait* elemeztem. Kutatásom irányai duálisak voltak, így górcső alá vettem magát a *várost*, mint az egykori szocialista, majd poszt-socialista/újkapitalista rendszerek integráns részét, emellett Miskolcot, Ózdot és Kazincbarcikát *sajátosságai* tükrében is vizsgáltam, annak speciális belső társadalmi, gazdasági, településszerkezeti és építészeti jellegzetességeivel.

Kutatás eredményei

Doktori kutatásom összegző eredményeit az alábbiakban rendszerezem:

Nemzetközi és hazai szakirodalmak feldolgozásán alapuló *városzsugorodással* foglalkozó *elméleti fejezetben* a folyamat *interpretálásának nehézségeire* és a témában született *magyarázó modellekre* fókuszáltam. Ezen kívül a zsugorodással kapcsolatos *kutatások pionírjait* is számba vettem, különös tekintettel az *amerikai és német iskolák* eredményeire. Bemutattam a jellemző *társadalmi, demográfiai, gazdasági folyamatokat*, kiemelve a város különböző „rétegeiben” érvényesülő *dualitást*. Igazoltam, hogy a *városi terek polarizációja és koncentrációja párhuzamosan zajlik*: egyes városrészek belülről *homogénebbekké*, míg egymással szemben lényegesen *különbözőbbekké* válnak.

Bizonyítottam, hogy a városi *zsugorodás zsákutcás fejlődésként* és *alternatív urbanizációs jelenségként* is interpretálható, ezeket a megközelítéseket a három vizsgált város példáján keresztül is prezentáltam. Sorra vettem azokat a *stratégiai jellegű városfejlesztési koncepciókat*, külföldi *jó gyakorlatokat*, amelyeket a borsodi társadalmi és gazdasági miliőben is *adaptálhatónak* tartok. Kritikával illetttem a magyar terület- és településtervező, -fejlesztő szakma ragaszkodását a *növekedés-orientált városfejlesztési paradigmához*, amely a zsugorodást *abnormális*, az általános trendektől ideiglenesen eltérő folyamatnak véli. Ennek magyarázataként kiemeltem a jelenséggel kapcsolatos *fejlesztői-tervezői gyakorlat hiányát*, ugyanis a zsugorodás optimális kezelésére eddig sem elegendő tapasztalat, sem erőforrás nem állt rendelkezésre. Nézetem szerint, amíg *nincs konszenzus a zsugorodó városok jövőjét illetően*, addig néhány lokális szintű ötleten kívül nem várható előrelépés a stratégiaalkotás és az ezen alapuló operatív beavatkozási gyakorlatok alkalmazása területén. Végezetül megállapítottam, hogy Miskolc, Ózd és Kazincbarcika szocialista időszak *extenzív fejlesztése* tekinthető inkább *abnormálisnak*, tehát az elmúlt három évtizedben nem történt más, mint a városfejlesztés folyamatainak *visszarendeződése*.

Áttekintést nyújtottam a városok *demográfiai pályáiról*, *társadalmi kihívásairól*. Ebben elemeztem a települések fejlődési útjait hosszútávon befolyásoló *társadalmi folyamatokat*, többek között a *szelektív elvándorlás*, a *társadalmi rezidualizáció*, a *demográfiai idősödés*, a *népességszám*, a *tényleges szaporodás*, az *iskolai végzettség* változásának hely-specifikus tendenciáit. Munkámban rámutattam, hogy elsősorban az 1990-es évtizedben vált egyre látványosabbá a *városi társadalmi státuszcsoportok*, *illetve a városrészek szétcsúszása*, ugyanis negyed évszázada – rövidebb idejű konvergencia-hullámok kivételével – az *(újra)polarizáció* folyamatosan mélyül, hozzájárulva a *társadalmi rendszer aszimmetriáihoz*. A városok egyes negyedeiben a *slumosodás*, *szegény- és nyomortelepek* kialakulása követhető nyomon, míg máshol a *dzsentrifkáció*, sőt *elit szegregáció* jelentkezik. A helyi társadalmakat *töredezettség*, a városszövetek területi-társadalmi mintázataiban is nyomon követhető *fragmentáció* jellemzi, amelyek *intra- és interurbán mobilitások* erősödéséhez vezetnek.

Meghatároztam azokat a *globális tendenciákat*, amelyek a *szegregáció* irányába hatnak és a vizsgált városokban is érvényre jutnak. (1) Az *alsó középrétegek* jelentős részének *lecsúszása*, emellett a mélyszegénység, mint tartós életforma fennmaradása és elterjedése. (2) Növekednek a *településen belüli különbségek*, a kedvezőtlen adottságú térségek leszakadnak, ezeken a területeken belül *újabb gettósodó szegregátumok* alakulnak ki, valamint a *régiék* is *fennmaradnak*, *deklasszálódnak*. (3) A többségi társadalom és a cigányok közötti *konfliktusok*

halmozódása és megoldatlansága, amely elősegíti a magas és alacsony státuszú csoportok közötti fizikai és szimbolikus elkülönülés fennmaradását.

A gazdasági átalakulás ismertetésénél *történelmi összefoglalót* készítettem a *szocialista nagyipari fejlesztések és az iparváros-építések XX. századi sajátosságairól*. Ezt követően a *(nehéz)ipari válságához vezető makrostrukturális gazdasági és politikai változásokat* vettem sorba. Megállapítottam, hogy a rendszerváltozás utáni kormányok párhuzamosan folytattak *neoklasszikus és neokeynesiánus politikát*, ezzel egyrészt legitímálták a piaci törvények érvényesítését, másrészt ragaszkodtak a határozottabb, ámde piacokonform állami szerepvállaláshoz. Áttekintettem az *országos tendenciákat*, bemutattam az *egykori LKM, az ÓKÜ és a BVK fejlődéstörténetét* az államszocializmus idején tapasztalt *konjunktúrától a kapitalista időszak privatizációkon, visszaállamosításokon, fokozatos leépítésen keresztül a végső bezárásig*, illetőleg a piacgazdasági körülmények között folytatott *további működtetésig*. A térségi és városi *gazdaságok átalakulását* két oldalról közelítettem meg, egyrészt a *válságkezelések időszaka*, másrészt a *konzolidáció utáni fejlődés felől*. A fejezetben kitértem arra, miként váltak el egymástól a szocializmus alatt nagyjából *párhuzamosan haladó városi fejlődési pályák*, miként lett Miskolcból *regionális vonzerejű dinamikus pólus*, milyen próbálkozásokat tett *Kazincbarcika* annak érdekében, hogy *stabil fejlődési pályára* álljon, valamint hogyan *szakadt félbe az ózdi rendszerváltás* és miként vált *leszakadó, halmozottan hátrányos helyzetű depressziós településsé*.

Az 1990-es évek *transzformációs válságának* elemzése segítségével célom volt láttatni, hogy a térségi gazdaság, azon belül az ipar leépülését okozó legfontosabb faktorként a *nehézipar négy évtizeden át tartó, támogatási mértékében változatlan preferáltsága* értelmezhető. Bizonyítottam, hogy a város gazdaságait *monolit iparszerkezet*, a termelés szélsőséges területi és ágazati *koncentrációja és visszaesése* jellemezte. Ennek következményeként a térség országos megítélése viharosan romlott, ami jelenkorunkban is érvényes *megbélyegzéshez* vezetett. Megfogalmaztam, hogy mindezek a problémák nem a *piacgazdasági átmenettel* kezdődtek, csupán ez hozta felszínre a *konfliktusokat*. Következtetéseim értelmében mindhárom város *gazdasági szerkezete* meglehetősen *egyoldalú maradt*, amely *kockázati tényező* esetleges makrogazdasági recesszió esetén. E területen *nem történt nagymértékű változás*, csupán a *függőségi viszonyok és irányok strukturálódtak át*. Igazoltam, hogy a városi ipar részarány-csökkenésének köszönhetően eltérő mértékben, de a városok tradicionális értelemben *már nem iparvárosok többé*, viszont *jövőbeni szerepkörük még nem kristályosodott ki*. Alátámasztottam, hogy az 1990-es évtized első felében történt

transzformációs leépülés miatt kialakult válság *negatív hatásait* az évtized második felére sikerült *konzolidálni* olyannyira, hogy *pozitív* jellegű *változások* indultak meg. Ekkorra körvonalazódott azon *vállalkozások köre*, amelyek a megváltozott gazdasági miliőben is *életképesek* és további *fejlődésre alkalmasak*. A pozitív folyamatokkal párhuzamosan megkezdődött a gazdasági térszerkezet *fragmentálódása*. A *dinamikus pólusok* (pl. Miskolc) és *leszakadó, depressziós térségek/települések* (pl. Ózd) közötti *különbségek* markánsná váltak. Megállapítottam, hogy a kilencvenes évtized első felében főként a *válságelemek polarizáló hatása* tűnt erősnek, míg az évtized második felében inkább a *dinamikahordozó faktorok* lettek meghatározóak. A regionális és térségi *differenciák* megszilárdultak, ennek következményeként *fejlett „szigetek”* és összefüggő, nagy kiterjedésű *válságócok* jellemezték a térbeli mintázatot. Mind *ágazatilag*, mind *területileg koncentrált gazdaságfejlesztés* történt. Ezt bizonyítja, hogy az ezredforduló környéki külföldi *befektetések* nagy része *Miskolcon* összpontosult, míg a továbbra is egyoldalú ipari bázisától függő *Kazincbarcika és Ózd kisebb volumenű* *investíciókkal* bővült.

Három évtizednyi komplex városi átalakulást mutattam be *városszerkezeti és urbanisztikai változások* láttatásával. A poszt szocialista városok *szabdaltsága*, az építészet *eklektikája*, a városi tér *kommercializálódása* a *posztmodern urbanizáció* leképeződései, ahol az *egykori szocialista térszerkezeti örökségre új városi rétegek* rakódtak és rakódnak, így vizsgálatukkal több, mint fél évszázadnyi urbanisztikai átalakulást prezentáltam. Sorra vettem az *1989 utáni átalakulás* térszerkezeti és urbanisztikai következményeit. Kiemeltem, hogy a városok valaha *egységes szerkezete* darabokra esett szét, ezeket a különböző erejű és mélységű társadalmi, gazdasági és politikai változások eltérő irányokba sodorták. Ennek hozadéka, hogy a poszt szocialista átmenet időszaka *kaotikus fejlődési mintázatokban* jelent meg. Bemutattam, miként/miért *polarizálódik és fragmentálódik* a városi tér, a szocialista múlt *urbanisztikai öröksége* mennyire *befolyásolja a kapitalista időszak építkezéseit*, ennek farvizén kitértem a *kulturális térfoglalás* lehetőségeire. A legfontosabb városszerkezeti egységek átalakulására külön koncentráltam. A *városközpontok* esetében áttekintettem a *puha és kemény típusú városrehabilitációs beavatkozásokat*, a szocialista időszakban tudatosan elhanyagolt *főterek kialakítását és további fejlesztését*. Részletesen írtam a városok arculatát meghatározó *lakó- és paneltelepek és a kertvárosok átalakulásáról*. Ennek kapcsán Miskolc esetében az *agglomerálódás és (belső) szuburbanizáció* sajátosságait is elemeztem. Mindezeket felül foglalkoztam az egykori ipari területeket újraformáló *barnamezős beruházásokkal* miskolci (DAM) és ózdi („kultúrgyár”) példákon keresztül.

Komplex problémái és a térségben végrehajtott *úttörő jellegű válságkezelési beavatkozások* okán Borsod-Abaúj-Zemplén megye a magyarországi területfejlesztés egyik „*állatorvosi lovának*” számított. Megközelítési módzatait vizsgálva az országban egyedülálló, a későbbi *integrált* jellegű terület- és településfejlesztési dokumentumok mintájául szolgáló *stratégiák, koncepciók és operatív tervek* készültek. Az új évezredtől pedig a megyei/térségi/települési szintű *gazdasági diverzifikáció erősítésének* és a *társadalmi polarizáció mérséklésének* adekvát területeként került a regionális fejlesztés érdeklődésének fókuszába. A megyei és városi fejlődés szempontjából meghatározó *fejlesztési dokumentumok tartalomelemzésével* rámutattam a *prioritások, célok, eszközök* tekintetében tapasztalható *változásokra*. A dokumentumokat *három időkeretben* mutattam be, egyrészt a nyolcvanas évek vége és kilencvenes évek közepe (*válságkezelés*), másrészt az Európai Unió integráció előtti időszak (*konzolidáció*), harmadrészt a *2004 és 2018 közötti* másfél évtized. Megállapítottam, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megye, azon belül Miskolc, Ózd és Kazincbarcika térségének fejlesztésével foglalkozó dokumentumok *stratégiai célrendszere és prioritásai* öt fő fókusz köré csoportosíthatók: a *gazdasági szerkezetváltás/átalakítás*, a *társadalmi folyamatok konzolidálása*, az *infrastruktúra fejlesztése* és a *térségi elérhetőség javítása*, a *természeti környezet védelme*, végül a *kulturális és idegenforgalmi fejlesztések*. Kritikával illettem, hogy a területfejlesztés céljainak hierarchiájában a *szociális szegmensek* hátul helyezkednek el.

Összességében kijelenthető, hogy a városok *árnyaik egykori önmaguknak* (amelyek tulajdonképpen nem önmaguk voltak, *mesterséges „kreálmányok*”, abnormálisan *felduzzasztott ipari centrumok*). Különböző társadalmi, gazdasági, természeti és politikai faktorok egymással összefonódva, egymást erősítve okozták azt a *kumulatív válságot*, amely véget vetett az *államszocialista időszi fejlődésüknek* és hozzájárult a települések 1989-ben történt *hibernálódásához*. A Borsodi-iparvidék városai a szocializmus csúcsteljesítményei, az elmúlt évszázad *legmonumentálisabb vállalkozásai* voltak, amelyeket 1989 után gyakorlatilag amputáltak és kénytelenek voltak az *államszocializmus romjain építkezni*. Mindhárom várost a *horizontnélküliség* jellemezte, ebből az állapotból eltérő időben és különböző gyorsasággal próbáltak kilépni. Közel fél évszázadig állami védelemmel éltek, amiben továbbra is hittek, azonban a *kapitalizmus újfajta kiszolgáltatottságot* hozott számukra. A városok önmeghatározását *két ellentétes erő polarizálta*. Egyfelől a *szocialista örökség* (amely az

építészetben, a gazdasági szerkezetben, a helyben lakók gondolkodásmódjában mai napig él), másrészt az *(új)kapitalista rendszerek globalizáló, homogenizáló* hatása.

Miskolc több-kevesebb sikerrel – *régió- és megyeközpont státusza*, az évtizedek óta *fejlesztési pólusként* való bánásmód miatt, valamint a 2000-es évek elejétől beindult *külföldi működőtőke-befektetéseknek* köszönhetően – *maga mögött hagyta a dermedt állapotot*. Erőteljesen *tercierizálódó*, illetve a *kutatás, fejlesztés és innováció* kapcsán eredményesen teret hódító, emellett *újraiparosodó* városként *stabilizálódott fejlődési pályája*, azonban az útkeresés, a pontos *önmeghatározás* még várat magára. *Kazincbarcika* a 2000-es évek második felétől kezdte el *gazdaságának konszolidációját*, valamint a *társadalmi konfliktusok mérséklésében* is elől jár. A *kulturális térfoglalásnak* köszönhetően a *városi arculat* alapvetően megváltozott, ettől függetlenül *monofunkciós iparvárosi jellege* megmaradt. *Ózdon* az évtizedekig kedvezményezett helyzet, majd a *szerkezetátalakítási kísérletek* nem hoztak gyökeres változást, a város talajvesztett településsé vált, ahol a *rendszerváltozás* tulajdonképpen nem fejeződött be, hanem *félbemaradt*.

Az általam vizsgált városok közül azok a városok az *újkapitalista korszak (sikeres) túlélői*, ahol az *iparágazat fennmaradt*, akár azonos, akár alacsonyabb szinten, sőt a nemzetközi versenyben is prosperál, lezajlott a nagyvállalati *privatizáció* és kisebb kapacitással, de sikerült a vállalat működését biztosítani. Ezen felül *diverzifikálták a helyi gazdaságot*, így a több lábbon állás okán a konjunktúra-változásokkal szembeni *sérülékenység csökkent* és a város funkcionális komplexitása is erősödött. A városok közötti *gazdasági verseny*, a gazdasági fejlettség szintje és a *népességmegtartó erő* képezték azokat az alapvető elemeket, amelyek a poszt szocialista korszak urbanizációját alakították, valamint meghatározták, mely városok váltak attraktívvá az ott élők és újonnan érkezők számára, illetve melyek indultak el a zsugorodás útján és lettek fő népesség-kibocsátókká.

Értekezésemmel igyekeztem hozzájárulni ahhoz a multidiszciplináris diskurzushoz, amely a *sztereotípiákból* emelt fal mögé néz és reálisan látja, értelmezi és magyarázza a térség *deklasszáció* folyamatát. Objektív és szubjektív kutatási módszereken alapuló vizsgálataimmal bemutattam az egyes városi „rétegekben” tapasztalható eredményt hozó pozitív *változásokat* és *kudarokat*, valamint a *megmaradás és fejlődés* lehetőségeit. A városok haldoklásától semmiképp sem kell tartani, viszont szerepkörük a kilencvenes évek elején bizonytalanná vált, *társadalmi alapjaik megroppantak*. Nézetem szerint a városok fejlődése, túlélése egyrészt *szenvedéstörténet*, másrészt *diadalmenet*. Értekezésem egyik fő eredménye *helyzetük* elmúlt negyed évszázad folyamatain alapuló *újból meghatározása*.

Az értekezés témájában írt publikációk

- HALÁSZ, L. – VÁRADI, ZS. (2013): Potentials, Constraints and Conflicts between Kazincbarcika and Gyöngyös, a Hungarian New and Historical Town and their Surroundings. In: Vujosevic, M. – Milijic, S. (Eds.) *Regional Development, Spatial Planning and Strategic Governance. Conference Proceedings CD. IAUS, Belgrade.*
- BERKI M. – HALÁSZ L. (szerk.) (2014): *A társadalom terei, a tér társadalma: megújulás és fenntarthatóság a város- és térségfejlesztésben.* Art Webber Studio Kft., Budapest, 281.
- BERKI M. – HALÁSZ L. (2015): Társadalmi jól-lét jellegzetességek és területi, társadalmi, meghatározottságok. In: Szirmai V. (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé.* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 169–199.
- BARANYAI N. – BERKI M. – HALÁSZ L. – KOÓS B. – SCHUCHMANN J. (2015): A nagyváros-térségi „társadalmi jól-lét” (?) és a vidéki „jól-lét deficit” (?) In: Szirmai V. (szerk.) *A területi egyenlőtlenségektől a társadalmi jól-lét felé.* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 375–397.
- BERKI, M. – HALÁSZ, L. (2015): Social Well-Being Characteristics and Spatial-Social Determinations. In: Szirmai V. (Ed.) *From Spatial Inequalities to Social Well-Being.* Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 101–127.
- BERKI, M. – HALÁSZ, L. (2015): Social Well-Being in the Hungarian Metropolitan Regions: An Empirical Application of the Stiglitz Report. *DETUROPE: Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 7 (2)., 233–257.
- HALÁSZ, L. (2016): Social and Spatial Transformation in Komló and its Region. In: Szirmai, V. (Ed.) *'Artificial Towns' in the 21st Century. Social Polarisation in the New Town Regions of East-Central Europe.* HAS Institute, Budapest, 197–215.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. (2017): Globális munkaerő-piaci kihívások az új gazdaságföldrajzi folyamatok tükrében. *Földrajzi Közlemények*, 141 (3)., 263–274.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. – GÁL-SZABÓ L. (2017): A magyar fiatalok erősödő kivándorlási szándékának kiváltó okai és jellemzői. *Tér és Társadalom*, 31 (4)., 131–147.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. – VADNAI P. (2017): Az emigráns magyarok életkörülményei és -stratégiái a legfontosabb európai migrációs célországokban. *Tér és Társadalom*, 31 (4)., 148–163.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. (szerk.) (2018): *Boldogulni itthon vagy külföldön – Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban.* Miskolci Egyetem Földrajz – Geoinformatika Intézet, Miskolc, 222.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. (2018): Szociodemográfiai és gazdasági magyarázatú szelektív migráció. In: Siskáné Szilasi B. – Halász L. (szerk.) *Boldogulni itthon vagy külföldön – Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban.* Miskolci Egyetem Földrajz – Geoinformatika Intézet, Miskolc, 47–54.
- SISKÁNÉ SZILASI B. – HALÁSZ L. (2018): Kivándorlás, mint életstratégia – szubjektív jól-lét szintjei külföldön. In: Siskáné Szilasi B. – Halász L. (szerk.) *Boldogulni itthon vagy külföldön – Legújabb trendek a magyarországi kivándorlásban.* Miskolci Egyetem Földrajz – Geoinformatika Intézet, Miskolc, 63–76.
- SISKÁNÉ SZILASI, B. – HALÁSZ, L. (2018): Reasons and Characteristics of the Dynamizing Emigration Intention of the Hungarian Youth. *Eastern European Business and Economics Journal*, 4 (1)., 79–96.
- HALÁSZ L. (2018): *A posztindusztriális kor zsugorodó városai. Alternatív városfejlődési típus vagy urbanizációs zsákutca?* Nemzeti Közszolgálati Egyetem–VMTT, Budapest, 13 p. (megjelenés alatt)

